בלי הפרדה בין הלירי והמדיני

הארות לספר אקדמות לאצ"ג – דן מירון*

עליזה גרינברג טור-מלכא

ספרו של דן מירון "אקדמות לאצ"ג" בנוי לכאורה, על-פי הסדר המקובל בתורת הספרות, לאמור: סדר כרונולוגי, מספרו הראשון בעברית ועד האחרון. אולם בבחינה מעמיקה ניָכח, שהסדר הקובע הוא הסדר הפנימי; מירון בחר ללכת בעקבות המשורר, והתאים עצמו להלוך רוחו של אורי צבי גרינברג. היה עליו לאבחן מהו הקו המנחה את השירה ואת כל פיתוחיה. אין כאן חלוקה מקובלת, המתווה מספר מעגלים או תקופות ממוספרות, או תיאוריה הנשענת על הגדרות ספרותיות, שמירון בקי בהן ביותר. שהרי פירסם לא ספר אחד, לא שניים, לא שלושה... מירון ביקש את **האחדות המורכבת**, המכואבת, המתמודדת עד קצה היכולת, עד-אל קו התהום — המציינת את הכח הדינאמי המתמיד, את הזרימה העזה המתפתחת בשירת אצ"ג: בהגות, בדמיון, בלשון, במוסיקה ובמבנה, במידות-הנפש, ובשתי הלשונות: עברית ויידית. ביטוייהם של הכוחות הנעים מאופק אל אופק, מקוטב אל קוטב, מהזמן הקדום אל הבאות, מהיאוש עד-אל מעבר ליאוש, מן התהום העמוק עד-אל הגבהות.

מירון משיג את היכולת המופלאה והנדירה של המשורר, בהיתוך הווית הפרט בהווית העם העברי בארץ-ישראל ובגלויות. לדעתי, **זהו הקושי הגדול ביותר בהכלת שירתו של אצ"ג**. הוא שוקל בזהירות, מבלי להביע אתה שקפתו הוא, מבלי להתנַמך או להתגַבה. וכך הוא כותב על ספרו הראשון של אצ"ג שנדפס בעברית בארץ:

"ב-1925 הגיע גרינברג למקום שלא היו בו מעולם, לא שירתו שלו ולא כלל השירה העברית שנכתבה לפניו ובזמנו. המשורר יצר כאן את הפואמה העברית המודרנית שאחריה אין עוד, יצירה שעדיין היא מזדקרת מעל נוף הספרות העברית כולה כפסגה חד פעמית. כל זה התאפשר בזכות התעצמות שאין לה שיעור בכשרונו, הן בזכות המסד הציוני-הגותי של הספר, המייצב אותו גם בחלקים שאינם עוסקים כלל בענייני ארץ-ישראל או העם היהודי, (...) בידיעה ברורה שהוא מניח את היסודות לתרבות ספרותית חדשה; תרבות שרק ההיאחזות בטריטוריה של ארץ-ישראל כבסיס של חיי כם וכמדינה רבונית, אשר "עוֹדָהּ בֶּחָזוֹן", מקנה לה **זכות ואפשרות קיום**" (47).

מירון הוא הראשון שהבחין, כי לאצ"ג נשקפת "ההוויה הארץ-ישראלית מְצִידה הַמֵּאיר, הַחַם, הַמְשַׂכֵּר" (65). הוא אומר שהחלוצים היו לאצ"ג בבחינת קָדֵר מהפכני אמיתי; אבל ההנהגה בגדה בו והפקירה אותו לרעב וליאוש. והוא מוסיף ואמר (68) שאצ"ג יצק "**את האפוס החלוצי לתוך הדפוס הלירי המדיני והממלכתי**. הכַּפָּת התימטיקה הקיומית לזו הלאומית".

ומוסיף ואומר: "ברעיון המשיחי חלה תמורה שהתחוללה בדמות ירושלים, שהפכה מאיקונה תיאולוגית לקטגוריה פוליטית, לישות טריטוריאלית מדינית קיימת-בתוך-ההיסטוריה ולא למעלה ממנה".

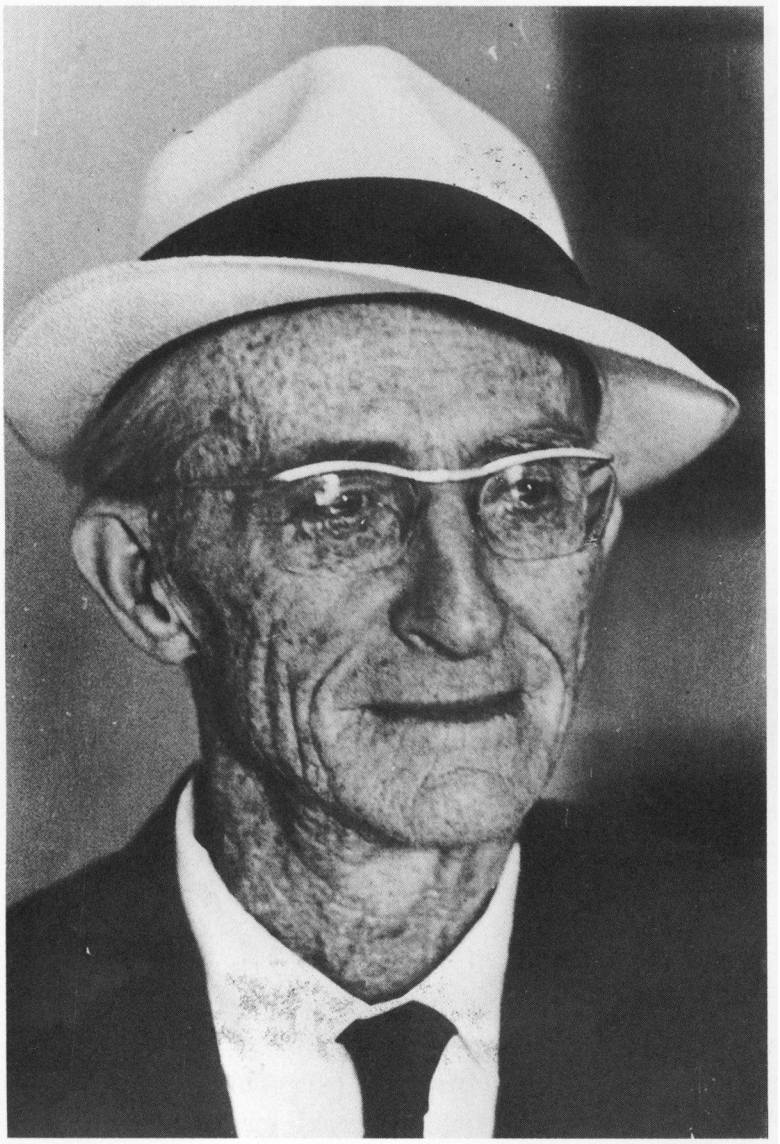
נוכחים אנו, שמירון מבחין באפשרות הגלומה במילים, המצויה מעבר לחוקי השירה המקובלים, כפי שאמר ברוך קורצווייל: "יחסו של גדול משוררינו ליסודות ספרותיים הוא לא ספרותי".

ידוע לי היטב עד-מה ציפה אורי צבי שכך תתקבל שירתו; והיה מוכה צער כאשר הציגו את שירתו כליריקה נעלה, ודי בזאת. (ניתן להזכיר בקצרה את המעשה באֶשֶׁר בָּרָש, הסופר והעורך הטוב, שהדפיס מחזור שירים ליריים של אצ"ג באנתולוגיה, ונמנע

* הושמע בבית ביאליק, 29.7.2003.

משירים המצויים בחוג המרי והגאולה. אורי צבי כעס ופגע קשות בברש, וראה בכך עוול גדול ומכאן רואים אנו את דרכו ואת התיחסותו לשירתו).

רבותי, נטלתי לעצמי את הרשות לפתוח בנושא הנ"ל תחילה. אולם, אצל דן מירון — הנושאים וכל העיקרים רבי הפנים, אינם ערוכים בנבדל, אלא הדברים מְפוכים אלה באלה לבלי הבדל ביניהם. מעורים הדברים כמים הזורמים מן המעין אל רחבות הנהר עד-אל הים. הוא קורא לשירה בשם "האוקינוס הלא-שקט". בעיקרו של דבר, נוכחים אנו שגאולת ישראל הינה האבן הראשה בהיכל השיר. וכך אומר מירון: "משמעות המהפכה העברית — היא הכשרת הקרקע להקמתה של מלכות עברית". ומוסיף ואומר שאצ"ג כפר ביכולתה של ספרות אותנטית להתפתח בתוך מרחב "אוניברסאלי" מדומה של מודרניזם... בין-לאומי, כאילו היא שרויה מחוץ לתמורות ומאבקים היסטוריים הקובעים לה בהכרח אופי משל עצמה (88).

אורי צבי גרינברג

על דן מירון מוטל היה להכליל בספר לא גדול, בן 282 עמודים — מכלול מקיף. הוא אינו אומר לנו איזה שיר תְבַכֵּר נפשו, והוא פורש בפני הקורא את מפת השיר, כדי שהקורא יָבוֹר לו כרצונו את מה שקרוב לו.

גישתו דומה לשיטת מיכאיל בחטין בספרו על דוסטוייבסקי, לאמור: הסופר מתבונן באדם לא כאל אובייקט, כי-אם כאל סובייקט. לא כאל משהו או מישהו לעצמו, כי-אם בה בעת עם החוויה הקיומית, בלב ההתהוות. ולדברי מירון: "אצ"ג ליריקון אבסולוטי, בלי מרחק בין המספר למסופר, בין סובייקט לאובייקט. מתוך השירים הליריים עולה עוצמת הסובייקטיביות הלירית" (57). והוא קורא לשירת אצ"ג "שירת ה'אני' הגדולה של הליריקה העברית" (193).

בהבחינו במערכי הנפש הסְעוּרים הוא שומע ומאזין לצליל הלירי הנפשי, החבוי בכל, המתגלה הן בשירה הלירית והמטפורית, הן בשירים האמונים על הנושאים הנוגעים לעם ולארץ. היו חוקרים מעמיקים שניסו להבדיל בין הנושאים, בניתוק מן העיגול ההיקפי הנע. לדעת מירון אין לערוך הפרדה בין השיר החזוני, ההיסטורי, הפוליטי, לבין הקול הלירי העובר כְּחוּט הַשָּׁני בשירים השונים באופיים ובדרכי הבעתם. הוא בורר לו "דרך ארוכה וקצרה", ואינו מציב לפנינו נושא או עיקר מופרד לעצמו. הוא שומר על מידת האיפוק הפנימי, ואינו מציע העדפה לנטייה זו או אחרת בשירת המשורר. הוא בורר לו קטעי שיר יפים בתוך דבריו, כאשר הוא מגיע אליהם, או יוצר מהם. הקטעים שהוא מצטט שזורים באותנטיות עצמית.

עם ציון ההתפתחות השירית, ובלא תופעות מנותקות זו מזו עפ"י תוכנם של השירים, הוא מחבר את החטיבות השיריות השונות ביניהן לבין עצמן. כדבריו: "ככל שאנו קרבים אל שלבי הסיכום והמיצוי בהתפתחות שירת אצ"ג, החטיבות החזוניות הציבוריות שבה מתחברות בסבך של נימים רבות לחטיבות האישיות הליריות. יש בכך כדי ללמד שההפרדה בין החטיבות האלה היתה תמיד מלאכותית במידה מסוימת, יעילה במיפוי פני השטח של יצירת המשורר, ומטעה במידת עומקיה" (218). הוא מצביע

על יסודות עקריים החולפים בשירת אצ״ג המוקדמת, עד-אל זו המאוחרת, ואותם הוא פורש לפנינו, בדרך שכל מי שחפץ — יכול להבין. כך עולה לפני הקורא דמותו של אדם ומשורר, המקרבת את אורי צבי גרינברג, בלא הכבדה או הרצאה ספוגת מונחים ספרותיים, אלא כדבר איש אל רעהו. הרי כבר שמענו רבות על-כך ש״אין מבינים את אצ״ג״... מירון מוכיח שניתן להבינו בהקשבה, בעיון ובלב פתוח.

ברצוני להעיר, שגם אנשים שיש ביכולתם להבין את שירתו כל צרכה — לא עולה בהם רצון להסיט את הוילון העכור שפרשו הפִּייסטָרים, ולא טורח לקרוא את שיריו, שיצאו לאור בשלושה-עשר כרכים ערוכים היטב.

ההחרמה וההשתקה כלפי שירת אצ״ג והופעתו בשמי הספרות, אשר ספיחיהם משתרכים עד היום, לא נתבססו מעיקרם על מאבק אידיאולוגי. בעיקרם היתה זו שנאת הפיליסטרים הידועה. ואל תזלזלו בכוחה כלל וכלל. לא לשוא הקדיש היינה דברים כה רבים במלחמתו בה. ניתן לקרוא לכך שורש התֵּרֵעֵלָה כנגד קולו של אורי צבי גרינברג. זוהי השנאה אל כל מי שמורד, שאין הבינוניות מכתיבה לו מה לעשות ומה לחשוב.

כך רדפו הפיליסטרים את היינריך היינה עד חָרמה, עד שהיה בלא־פת-לחם וגורש ממולדתו ומבית אמו. וכך עשו לאלכסנדר פושקין, עד שהצליחו לאבדו משדה החיים והשיר. וכך נהגו כלפי אוסקר ווילד, עד שהצליחו להכרית אותו ואת שירתו. ואת מה שעשו לפדריקו גרסיה לורקה... בדומה למה שעשו לאלה — עשו לאורי צבי גרינברג, ברדיפה אישית וספרותית. אלא שהוא הומַר אך לא נשבר. בעבי הקורה הזה הוצרך דן מירון להכנס. ואין זה כלל וכלל קל, שהרי מירון עורך את כל כתבי אצ״ג, וגם הוא חייב להתמודד עם שיטות ההתכחשות לקולו של אורי-צבי.

מירון, כפי שהוא ממעיט בהגדרות ספרותיות, כך הוא ממעיט בהגדרות פסיכולוגיות. הכוחות השונים המעורים זה בזה, הנאבקים זה בזה, הן בתוך נפשו והן לעומתו בעולם — מוגדרים בפיו בבהירות ובזהירות. בחדירה לנפשו ולרוחו של המשורר, יחד עם התנודה הסוערת שבין הפרט — כיחיד — לבין מי שנושא בלבו את גורלו של העם בהווה ובעבר. וכדברי אצ״ג: היעוד שאותו נושאים חייו ושירתו. וכך מירון אומר: לא מימזיס, לא מיצוי גבישי וחווייתי (...) לא פרטי מציאות המצטרפים (...) ל״עולם״ שירי אוטונומי, שטוף הלוך נפש אחדותי, (...) לא סמלים סוגסטיביים, אלא מסירה ישרה מיידית חשופה, של המצב הישותי, של הרגשת הקיום הטוטאלית... (53) בלי כל חציצה מתחושת הקיום הסיוטית שלו (54).

הכתיבה נראית לעתים, כאילו ויתרה על קוֹמוּנִיקַטִיבִיוּת... (55) (...) קריאה זהירה וממושכת (...) יכולה לחשוף הן את ה״הגיון״ הפנימי שבהם, הן את קו המחשבה המוליך את המשורר ממטפורה למטפורה; (54) מירון מציב את אי-היכולת לקבוע גדרים לשירה. ״המשורר מגיע עד לעומק האפל ביותר שאליו מסוגל המשורר להגיע — לאותה נקודה שממנה אי-אפשר לרדת עוד והדרך היחידה הנשארת פתוחה היא דרך העליה, השיבה אל הגובה״... (61). מכאן באים אנו אל גרעין מרכזי בשדה השיר, שלדעת מירון הוא ״מֵעֵבֶר לַיֵּאוּשׁ אֵין יֵאוּשׁ בָּעוֹלָם/ וְכָל הַמּוֹרָדוֹת בֶּהָרִים הֵם גַּם כֵּן הַמַּעֲלוֹת״ (א 104). לדבריו, מקושר רעיון זה במיתוס השקיעה אל התהום, והעליה ממעמקיה אל-עבר השליחות (175). נראה לי שניתן להרכיב רעיון זה של ״מֵעֵבר ליאוש״ — להיותו משורר אורפיאי מובהק. שהרי בכוחה של המוסיקה עולה המשורר מתהומות היאוש על כנפי הניגון מעלה מעלה. וכך דברי מירון: ״אם בנעוריו האמין המשורר כי כבר בתחילה עמד בתחום ׳היאוש המוגמר׳, שממנו מצא את הדרך לאלהים, הרי עתה, בזקנתו, הוא יודע שהדרך אל היאוש המוגמר באמת ארוכה ביותר, כמעט אינסופית״ — — (...) חיים שלמים של מסה, טעות וכשלון נדרשים כדי להגיע אל קצה גבולו ושל התחום הזה שמאחוריו אין יאוש עוד״. הוא מבין את תוגת אחרית חייו של אצ״ג.

אין צריך לומר שהאמונה העמוקה באלהים היא הכח הראשוני, המביא לכך שאין יאוש סופי בעולמנו. זוהי לדברי מירון ״עמדת האדם כנגד אלהים / ועמדת האדם שמצא את דרכו אליו״ (102).

מירון מבין את תוגתו של המשורר שאין בידו להשלים את שליחותו, ואעפ״י-כן מאמין בכוחה של הזריחה והגאולה שבחיק העתיד.

וכך הוא מסיים את ספרו בציטטה של אצ״ג: (235) (כרך יג 66):

״הַמּוֹרָדוֹת בֶּהָרִים הֵם גַּם הַמַּעֲלוֹת הֶרָה:
מֵעֵבֶר לְיֵאוּשׁ אֵין יֵאוּשׁ עוֹד
וְשׁוּב שֶׁטַח פָּנוּי לַזְּרִיחָה״:

לדברי מירון זוהי הצוואה הפיוטית של המשורר: (236) (כרך יג 113):

״הַשִּׁיר בִּלְבַדּוֹ: הַמְיַחֵם לֵב, אֵינוֹ תַּרְמִית כְּכָל הֶשֵּׂג אַחֵר. אֵין אֵמֶת זוּלַת אֱמִתּוֹ״. ■